

УДК: 658.012.1

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: СУТНІСТЬ, СКЛАДНИКИ, ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ

*Макаренко П.М., д.е.н., професор, член-кореспондент НААНУ
Полтавська державна аграрна академія*

Визначено філософський та прикладний зміст соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, визначено складники та форми здійснення. Виявлено її конкурентні переваги та виклики й проблеми поширення. Обґрунтовано механізм сприяння соціальної відповідальності. Визначено умови для зростання соціальної відповідальності згідно рекомендацій Федерації роботодавців країни. Запропоновано заходи удосконалення при розробці управлінських рішень у стратегіях ефективного та конкурентоспроможного розвитку агроформувань.

***Ключові слова:** соціальна відповідальність, аграрні підприємства, ефективність, конкурентоспроможність, механізм, управління.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні відносини людства в нинішніх умовах формуються під впливом динамічних трансформацій в економіці, виробництві, екології, розподілі суспільних благ та багатств. Сучасний етап розвитку суспільства в Україні також характеризується суттєвими змінами в усіх сферах соціального та економічного життя. Довготривалий економічний спад після відновлення незалежності обумовив зниження соціальної активності підприємств, а сучасні кризові тенденції негативно позначаються на виконанні соціальних функцій державою. Це, поряд з постійними трансформаційними процесами, призводить до зниження якості життя й негативно впливає на розвиток економіки. Впровадження принципів феномену соціальної відповідальності (СВ) в бізнес-процеси виступає чинником подальшого розвитку підприємства та набуває першочергового значення при вирішенні ряду соціальних проблем.

Однак, хоча й спостерігаються окремі приклади соціально відповідальної поведінки вітчизняних підприємств, впровадження принципів соціальної відповідальності не є загальноприйнятою практикою. Українські компанії переважно не використовують сучасні підходи у цій сфері. Водночас, принципи та практичні підходи до соціальної відповідальності підприємств, притаманні радянському суспільству, у новітній історії були відкинуті з ідеологічних та економічних причин. Виникла ситуація, коли навіть ті аграрні підприємства, що володіють фінансовими та організаційними ресурсами для вирішення соціальних проблем, не мають чітких орієнтирів розвитку соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної відповідальності підприємств та бізнесу досліджувалися в роботах Дж. Акерлофа, Г. Боуена, П. Друкера, О. О. Лазаренка, Р. Ф. Пустовійта. Даними питаннями займалися З.І. Галушка, О.А. Грішнова, О.В. Дудкін, А.Г. Зінченко, А.М.Колот, С.В. Мельник, Ю.Н. Петрушенко, В. М. Шаповал та інші. Проте

її дослідження як чинника ефективного функціонування та конкурентоспроможності аграрних підприємств потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності, складових, напрямів та тенденцій поширення соціальної відповідальності агроформувань як чинника їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах значної динаміки зовнішнього середовища господарювання сучасне аграрне підприємство може стати ефективним та конкурентоспроможним завдяки своїй здатності пристосовуватися до змін. Відповідність внутрішнього середовища підприємства вимогам зовнішнього середовища як найважливішого чинника ринкового успіху спонукає підприємство до постійної трансформації [2, с. 142]. Підвищення темпів зміни сучасних аграрних ринків сприяє необхідності підвищувати темпи змін внутрішнього середовища підприємства. При цьому зміна внутрішнього середовища має бути адекватною поточним і майбутнім змінам зовнішнього середовища. Тому для окремого аграрного підприємства важливо вести господарську діяльність за допомогою засобів взаємодії між суспільством та бізнесом, тобто на засадах соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність як наукова категорія являє собою складний багатоаспектний феномен. Його трактують, переважно, як зобов'язання, які добровільно беруть на себе компанії, підприємства, бізнес-групи для вирішення суспільно значущих проблем, як у межах самої бізнес-спільноти, так і за її межами, тобто на виробничому, муніципальному, регіональному, національному та глобальному рівнях [4, с. 10]. В цілому соціальна відповідальність — це концепція, згідно з якою аграрне або будь-яке інше підприємство має враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив рішень і діяльності на нього та навколишнє середовище, споживачів, працівників, партнерів, постачальників, менеджерів та інших стейкхолдерів.

У філософському вимірі соціальна відповідальність є самостійним видом відповідальності, якому притаманні специфічні риси. Вона розуміється як сукупність різних її видів — економічної, демографічної, політичної, правової, моральної, екологічної, виробничої та іншої. У вузькому сенсі — це специфічні характеристики, які відображають міру, ступінь прийняття будь-яким соціальним суб'єктом або групою соціальних цілей суспільства, готовність до виконання взаємних прав і обов'язків у процесі спільної діяльності з метою мінімізації можливості нанесення збитку у сталому розвитку як суспільства в цілому, так і окремим спільнотам, особистостям. Це — надання переваги інтересам широких верств населення, навіть коли вони не співпадають з інтересами бізнес-середовища. Це широке поняття, що передбачає врахування вимог як суспільства в цілому, так і всіх його структурних елементів [8, с. 142]. Його не можна звести до окремого виду відповідальності. І в кожному разі — це протилежність суспільному або особистісному егоїзму.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств являє собою процес реалізації добровільно прийнятих зобов'язань із задоволення соціальних потреб як працівників господарства, так і його партнерів та інших учасників суспільства загалом. Цей процес різниться високим ступенем інтеграції у дія-

льність підприємства і складається із деяких послідовних дій у певному часовому інтервалі. Результат від реалізації процесу СВ буде невіддільним від основних господарських процесів – від виробництва до реалізації сільськогосподарської продукції. Тому ми припускаємо, що для її вимірювання слід використати комплекс показників і критеріїв оцінки.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств проявляється у трьох основних напрямках: виробничо-економічна, соціальна й екологічна політика та діяльність [1, с. 162]. Кожна із названих складових СВ агроформувань характеризується низкою показників, які характеризують витрати і результати господарської діяльності у певному напрямі. Необхідним є інтегральний підхід, комплексна змісту того, що відбувається у бізнес-процесах. Це означає, що індикаторів має бути багато. Проте цілком очевидно, що для аналізу стану СВ важливим є врахування порівняльної динаміки темпів зростання соціальних і фінансово-економічних показників аграрних підприємств до і після здійснення її заходів.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств, як правило, розвивається у двох основних формах, які мають характерні прояви. Це внутрішні (здійснювані безпосередньо на підприємстві) та зовнішні її форми (спрямовані на розвиток зовнішнього середовища господарювання). Внутрішній напрям передбачає реалізацію соціальних проектів для працівників (соціальне страхування, надання коштів на оздоровлення та лікування), безпеку праці, стабільність заробітної плати, програми підготовки та підвищення кваліфікації (сприяють зменшенню плинності кадрів та залученню кращих спеціалістів), безпосереднє надання послуг працівникам, тренінги, стажування персоналу та інше.

Зовнішній напрям передбачає благодійність та спонсорство (гранти), охорону навколишнього середовища, відповідальність перед споживачами товарів та послуг, взаємодія з місцевою владою (партнерські проекти), участь у вирішенні кризових ситуацій, волонтерська діяльність та інше. Соціальна відповідальність у системі управління підприємством дозволяє ефективно узгоджувати інтереси сторін, шляхом використання програм соціального інвестування, інститутів державно-приватного партнерства та соціального діалогу, інструментів нефінансової звітності.

Перевагами впровадження соціальної відповідальності у плані підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств є: поліпшення їх іміджу; можливість встановлення партнерських відносин між підприємством, владою і громадськістю; зростання довіри споживачів до діяльності, товарів і послуг; зростання професіоналізму працівників; можливість створення безпечного середовища для діяльності та розвитку; зростання вартості нематеріальних активів; відповідність світовим нормам і стандартам [3, с. 152]. Недоліками впровадження соціальної відповідальності є: порушення принципу максимізації прибутку; можливе формування споживацьких настроїв у суспільстві; використання СВ як приводу для виведення або приховування капіталів, інших зловживань; недовіра населення до доброчинності і доброчинців.

На сьогодні пріоритетними напрямками соціальної активності аграрних підприємств є: підготовка та розвиток персоналу; інвестиційні заходи з охорони здоров'я та ресурсозберігаючих технологій; сплата податків та інших платежів, що спрямовуються державою на реалізацію соціальних цілей. Для більшості з них основними стимулами щодо впровадження соціальної відповідальності є пільгове оподаткування, можливості державно-приватного партнерства. Для аграрних підприємств, незважаючи на додаткові витрати, правильно впроваджена соціальна відповідальність може забезпечити низку конкурентних переваг, серед яких найбільш суттєвими є:

- підвищення інвестиційної привабливості,
- збільшення обсягів продажу та прибутків,
- поліпшення процесів прийняття рішень та управління ризиками,
- оптимізація операційних процесів та зменшення виробничих витрат,
- зростання продуктивності та якості, ефективна база людських ресурсів,
- покращення репутації, більша лояльність покупців,
- поліпшення фінансових та економічних показників діяльності та інші.

Здебільшого, соціальна відповідальність вітчизняних агроформувань сприймається як довільний захід, що не потребує особливих витрат, а не як інструмент системного управління розвитком. Тому доцільним є створення механізму сприяння розвитку соціальної відповідальності, в який мають входити такі елементи:

- поширення суспільної ідеології щодо значущості соціальної відповідальності бізнесу для соціального та економічного розвитку підприємств, населення, країни, людства;
- формування позитивної думки серед підприємців відносно активної соціальної позиції;
- розроблення нормативно-правових документів із однозначним тлумаченням соціальної відповідальності, критеріями її виміру та формами здійснення;
- удосконалення та активне застосування податкового механізму, державно-приватного партнерства, згідно з якими будуть визначені пільги у процесі реалізації соціальних програм [7, с. 27].

Проте сьогодні вагомість впровадження соціальної відповідальності в аграрних підприємствах сприймається по-різному. Проблемним є визначення критеріїв соціальної відповідальності, оскільки вони є умовними: те, що є для одного з суб'єктів відповідальним, деякі можуть сприймати по-іншому. Здебільшого, соціальна відповідальність для вітчизняних агроформувань сприймається не як інструмент покращення соціального стану працівників, екології довкілля, якості продукції, облаштування сільських територій, а як одноразовий захід, що не потребує особливих витрат, є модним або вимушено формальним. Це свідчить про низький рівень обізнаності в цьому питанні.

Між тим невід'ємною частиною успішної бізнес-стратегії аграрних підприємств є дотримання принципів соціальної відповідальності, завдяки якій відбувається зміцнення ділової репутації, перемога у боротьбі з конкурентами, кризовими ситуаціями, приваблення споживачів та утримання пра-

цівників. Федерацією роботодавців України (об'єднує понад 80 галузевих і територіальних об'єднань, понад 8,5 підприємств, 5 млн. зайнятих осіб та виробництво майже 70% ВВП) визначено умови [5, с. 342], необхідні для впровадження та розвитку соціальної відповідальності на підприємствах країни, та які є актуальними і для аграрних формувань:

- досягнення сталого розвитку самостійних, відповідальних формувань і організацій та забезпечення їх довгострокових інтересів, досягнення соціального миру, безпеки, добробуту громадян, збереження навколишнього середовища, дотримання прав людини;

- невтручання держави та її органів у оперативну діяльність організації, оскільки надлишкова регламентація позбавляє соціальну відповідальність добровільності, соціально спрямованого функціонування організації;

- діалог держави, громадських організацій і представників підприємницької діяльності з розробки і регулювання соціальної відповідальності (за ключової ролі організацій роботодавців).

Найвагомішими причинами, що стримують розвиток соціальної відповідальності аграрних підприємств в Україні, є законодавча нерегульованість та відсутність законодавчого заохочення [6, с. 11]. Крім того, реалізація соціальних програм супроводжується значними фінансовими витратами, розмір яких, зазвичай, не під силу дрібним товаровиробникам сільськогосподарської продукції, що найчастіше стає причиною відмови від соціально спрямованої діяльності.

Висновки. Процес запровадження соціальної відповідальності як самостійного та специфічного напрямку покращення соціального розвитку аграрних підприємств є необхідністю, зумовленою реаліями сьогодення. В умовах соціально-орієнтованої економіки, перманентного зростання цін і відчутних інфляційних процесів соціальна відповідальність переважно проявляється у формі благодійництва, меценатства, спонсорської допомоги, що пояснюється браком коштів та неготовністю підприємств глибше інтегрувати соціальну відповідальність у соціально-економічний розвиток, внаслідок чого у такій діяльності не буде позитивних зрушень.

Соціальна відповідальність вітчизняних підприємств є об'єктивною необхідністю в сучасних трансформаційних умовах. Вона потребує подальшого вдосконалення у таких напрямках: включення в систему державного регулювання законодавчо закріплених правових норм стимулювання процесу соціальної відповідальності; розширення інформаційного простору та надання публічної звітності з метою дослідження стану соціальної відповідальності аграрних підприємств; підвищення ефективності підготовки кадрів для реалізації програм соціальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Буян О.А. Підходи до оцінки ефективності корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні / О.А. Буян // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Вип. 6 (2). – С. 159-165.

2. Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., 25 листопада 2012 р. / за заг. ред. д.е.н., проф. О.Ю. Амосова. – Харків: Магістр, 2010. – 216 с.

3. Дудкін О.В. Трансформація сутності соціальної відповідальності підприємства в умовах економічної нестабільності / О. В. Дудкін // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”. – 2010. – № 5/1. – С. 150-155.

4. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К.: Фарбований лист, 2010. – 56 с.

5. Колот А.М. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А.М. Колот, О.А. Грішнова [та ін.]; за ред. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с.

6. Мельник С.В. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу / С.В. Мельник, Д.Д. Чумаков, М.М. Мартиненко. – Луганськ: ДУН-ДІ СТВ, 2012. – 27 с.

7. Петрушенко Ю.М. Формування інституту позитивної соціальної відповідальності / Ю.М. Петрушенко, О.В. Дудкін // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Вип. 37-3. – 2009. – С. 25-31.

8. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: [монографія] / В. М. Шаповал. – Дніпропетровськ: ДВНЗ “НГУ”, 2011. – 357 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК: 336.227

РОЗВИТОК ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Аранчій В. І., к.е.н., професор; Борисова І. С., к.е.н., доцент; Кошман Н. І. Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто досвід та переваги системи оподаткування країн Європейського Союзу, виявлено основні недоліки вітчизняного податкового законодавства та проведено їх порівняння. Узагальнено способи надання податкової звітності країнами Єврозони до відповідних органів, доведено необхідність запровадження Україною електронних методів отримання та обробки таких звітів. Визначено ключові напрямки реформування вітчизняного податкового законодавства.

Ключові слова: податки, податкова система, зарубіжний досвід оподаткування, рівень податкової системи, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, екологічний податок, електронна податкова звітність.

Постановка проблеми. З часів обрання Україною зовнішньополітичним пріоритетом інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС) особливої актуальності набуло питання гармонізації нормативно-правових актів нашої держави у відповідність до законодавства європейського співтовариства.

Зокрема, важливим аспектом, який неодмінно потребує реформування є існуюча податкова система України. Підтвердженням недостатньої ефективності системи оподаткування нашої держави є надзвичайно низькі позиції в міжнародних рейтингах, що характеризують податкові інститути країни. Тому, зважаючи на деякі проблеми в законодавстві, буде доцільно провести порівняльне дослідження системи оподаткування ЄС та України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню реформування податкової системи України та залученню позитивного досвіду інших країн в цій сфері присвячено багато робіт вітчизняних фахівців-економістів. Серед них можна відмітити наукові праці таких вчених, як: І. О. Лютий [6],